

11. Филимонов В. Д. Общественная опасность личности отдельных категорий преступников и её уголовно-правовое значение / В. Д. Филимонов. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1973. – 154 с.

12. Епифанова Е. В. Общественная опасность как научная категория, законодательная дефиниция: история и современность / Е. В. Епифанова. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 152 с.

13. Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Н. Д. Дурманов. – М.: Изд-во АН СССР, 1948. – 315 с.

14. Тихий В. П. Злочин, його види та стадії: науково-практичний коментар / В. П. Тихий, М. І. Панов. – К.: Видавничий дім «Промені», 2007. – 40 с.

Бурдин В. Н. Оконченное преступление: спорные проблемы понимания

Рассмотрены проблемные вопросы понимания оконченного преступления. Аргументирован вывод о том, что момент окончания преступления необходимо связывать не с наличием в деянии лица признаков состава преступления, а с наличием признаков понятия преступления.

Ключевые слова: преступление, оконченное преступление, неоконченное преступление, стадии преступления.

Burdin V. Completed crime: disputable issues of understanding

The article deals with the disputable issues of completed crime understanding. Author proves that the moment of crime completing should be associated not with the presence of crime elements in person's acts but with the features of crime notion.

Key words: crime, completed crime, inchoate crime, stages of crime.

Стаття надійшла 26 червня 2013 р.

УДК 343.271

Б. О. Кириць

**ШТРАФ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 1960 р.**

Досліджуються зміст, встановлення і обчислення розмірів, підстави, умови, межі та практика застосування покарання у виді штрафу за Кримінальним кодексом України 1960 р. з моменту введення його в дію і до втрати ним чинності. Аналізуються і висловлені у той час з приводу означених питань наукові погляди.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України 1960 р., покарання, основні і додаткові види покарань, штраф, застосування (призначення) покарання.

Постановка проблеми. Важливим завданням науки кримінального права є вивчення та критичне осмислення минулого досвіду використання покарання у боротьбі зі злочинністю, у тому числі і такого його виду, як штраф. І зумовлено це не одним лише пізнавальним інтересом. Всебічне й глибоке вивчення та належне засвоєння такого досвіду необхідне насамперед тому, що без цього неможливо правильно зрозуміти й оцінити сучасний стан кримінально-правової боротьби зі злочинністю як на рівні законодавчої, так і правозастосовної практики. Знання минулого досвіду протидії злочинності кримінально-правовими засобами потрібне і для врахування його при визначенні шляхів удосконалення чинного кримінального законодавства і підвищення ефективності практики його застосування. Причому вивчення і врахування всього досвіду, бо минуле дає не тільки зразки рішень, придатних (цілком чи у модифікованому вигляді) для сьогодення і прийдешнього, а й вчить не повторювати його помилок і недоліків як тепер, так і у майбутньому. Аналіз досвіду минулого, зверненого у теперішнє й майбутнє, – це, отже, і необхідний елемент (складова) науки, і метод, з допомогою якого виробляються нові висновки теоретичного та безпосередньо прикладного характеру. Саме з огляду на висловлене дослідженню проблеми використання у боротьбі зі злочинністю покарання у виді штрафу за чинним КК України і має передувати розгляд питання про використання цього покарання як засобу протидії злочинності за її попереднім КК.

Стан дослідження. На сьогодні праць, в яких означена проблематика була б об'єктом всебічного і ґрунтовного наукового аналізу, нема. Пропонована стаття і має на меті заповнити цю прогалину.

Виклад основних положень. Частина 1 ст. 32 Кримінального кодексу України 1960 р. (далі – КК) описувала штраф як «грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, встановлених законом». З наведеного визначення випливало, що це покарання носило майновий характер і мало грошовий вираз. У позбавленні засудженого на певну грошову суму належного йому на праві власності майна і полягала каральна та попереджувальна дія штрафу.

Штраф використовувався і як основне, і як додаткове покарання (ч. 4 ст. 23 КК).

Як основне покарання штраф застосовувався:

1) коли його передбачала відповідна санкція. На день набрання досліджуванім КК чинності (1 квітня 1961 р.) у ньому було 53 санкції (15,9% від загальної кількості наявних у ньому не цей момент санкцій),

в яких значився штраф*. Найбільше таких санкцій (40, або 75,5% від їх загальної кількості) зосереджувалось у главах «Господарські злочини» (15), «Злочини проти порядку управління» (13) і «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я» (12). У главі «Злочини проти політичних і трудових прав громадян» налічувалося 5 санкцій, що передбачали штраф, у главі «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи» їх було 4, а у главах «Державні злочини», «Злочини проти соціалістичної власності», «Злочини проти особистої власності громадян», «Злочини проти правосуддя» – по одній. Жодної санкції з цим покаранням не містилось у главах «Службові злочини» і «Військові злочини».

У драбині основних видів покарань (ч. 1 ст. 23 КК), в якій вони розміщувалися від найсуворішого до найменш суворого, штраф знаходився на передостанньому (сьомому, числячи зверху до низу) щаблі. Менш суворим, ніж штраф, було лише покарання у виді громадської догани**. І оскільки штраф належав до найменш суворих видів покарань, він встановлювався лише за нетяжкі злочини***.

В усіх санкціях штраф був встановлений в альтернативі з іншими основними видами покарань – виправними роботами без позбавлення волі (у 27 санкціях), позбавленням волі і виправними роботами без позбавлення волі (у 13 санкціях), виправними роботами без позбав-

* Тут і далі при відповідних підрахунках не враховуються відсильні санкції, оскільки вони були у цьому КК не завжди.

** Зауважимо, що насправді у досліджуваному КК на момент набрання ним чинності було не 8, а 9 видів покарань, що могли застосовуватись як основні. До них належала і смертна кара, хоч у встановленому ст. 23 КК переліку видів покарань, що утворювали їх систему, вона не згадувалась (а мала б бути вказана на першому місці). Невключення смертної кари у систему покарань пояснювалось, очевидно, тим, що ст. 24 КК розглядала її як виняткову і тимчасову міру покарання.

*** У тогочасній літературі були висловлені різні міркування щодо того, у боротьбі з якими саме деліктами слід (найдоцільніше) використовувати таке основне покарання, як штраф. Так, вказувалося, що його належить застосовувати за менш значні злочини – необережні діяння, котрі не потягли взагалі або не потягли тяжких наслідків, і менш небезпечні порушення громадського порядку та дисципліни, дрібні крадіжки особистого майна громадян, образу, наклеп тощо [1, с. 293; 2, с. 95–96]; за малозначні злочини, особливо пов'язані із заподіянням майнової шкоди державі чи окремим громадянам [3, с. 230]; за малозначні злочини, вчинювані з корисливих спонукань, менш серйозні порушення громадської безпеки і громадського порядку та такі, що не становлять великої суспільної небезпеки посягання на порядок управління. При цьому вказувалося на недопустимість застосування штрафу за посягання на немайнові блага особи, котрі є її абсолютною цінністю (життя, здоров'я, свобода, честь, гідність) і які тому не мають грошового еквіваленту [4, с. 114–115; 5, с. 97–98; 6, с. 91–92]; за вчинення корисливих злочинів [7, с. 51].

лення волі і громадською доганою (у 8 санкціях), позбавленням волі (у 4 санкціях), позбавленням волі, виправними роботами без позбавлення волі і позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю (в 1 санкції);

2) замість виправних робіт без позбавлення волі до непрацевдатних засуджених. Частина 3 ст. 29 КК встановлювала, що особам, визнаним непрацевдатними, а також особам, які стали непрацевдатними після постановлення вироку, «суд взамін виправних робіт призначає штраф або громадську догану». Штраф призначався з розрахунку 10 карбованців штрафу за 1 місяць виправних робіт (ч. 3 ст. 32 КК);

3) у разі призначення його як більш м'якого виду покарання, ніж передбачено законом за даний злочин, на підставі ст. 44 КК. Правда, в літературі була висловлена думка, що штраф в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду покарання, призначатися не може, оскільки це суперечило б положенню ст. 39 КК, що суд призначає покарання у межах, встановлених статтею закону, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин, і ч. 1 ст. 32 КК, згідно з якою штраф накладається у випадках і межах, встановлених законом [8, с. 114]. Інші ж автори обґрунтовано вважали призначення штрафу на підставі ст. 44 КК цілком правомірним, оскільки вона обрання штрафу в порядку переходу до більш м'якого виду покарання не забороняла [9, с. 90; 10, с. 99; 1, с. 294; 11, с. 59; 12, с. 300–301]. Аналогічної позиції притримувався з даного приводу і Верховний Суд УРСР. Так, Судова колегія у кримінальних справах цього Суду в ухвалі від 23 серпня 1983 р. у справі С. зазначала: «Вказівка судової колегії обласного суду про те, що покарання у вигляді штрафу не може призначатись з підстав, вказаних у ст. 44 КК УРСР, є помилковою. Допускаючи за певних умов можливість призначення винному більш м'якого покарання, ніж передбачене законом за даний злочин, ця норма не передбачає будь-яких обмежень щодо видів більш м'якого покарання, в тому числі штрафу» [13, с. 87];

4) при заміні ним як більш м'яким покаранням невідбутої частини чи призначеного покарання в порядку ст. 52 («Умовно-дострокове звільнення від покарання і заміна покарання більш м'яким») і ст. 53 («Звільнення від покарання і заміна покарання більш м'яким щодо осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років») КК. Однак в силу ч. 4 ст. 32 КК така заміна не допускалася щодо позбавлення волі.

Штраф належав до покарань, що підлягали реальному виконанню. У зв'язку з цим при його призначенні умовне засудження не застосовувалось (ст. 45 КК). Пояснювалося це тим, що штраф і так є одним

з найменш суворих видів покарань, тому подальше його пом'якшення через умовне засудження було б недоцільним [14, с. 250].

Як додаткове покарання штраф в усіх без винятку випадках міг бути призначений виключно тоді, коли його передбачала у такому значенні відповідна санкція*. На момент набрання розглядуваним КК чинності додаткове покарання у виді штрафу (і до того ж як обов'язкове) передбачала лише одна санкція – санкція ст. 201, що встановлювала відповідальність за незаконне підняття Державного прапора СРСР чи союзної республіки на річковому або морському судні. Зрозуміло, що за такої кількості санкцій з цим додатковим покаранням всерйоз говорити про його використання навряд чи можна було**.

Загальна частина КК розмірів штрафу (ні мінімальних, ні максимальних) не визначала***. Вони окреслювались у санкціях.

* Необхідно, однак, відзначити, що в літературі питання про те, за яких умов штраф міг застосовуватись як додаткове покарання, вирішувалося неоднозначно. Деякі автори чомусь вважали, що слова закону, що штраф накладається лише у встановлених ним випадках, стосується штрафу тільки як основного покарання, а тому як додаткове покарання він може призначатися судом незалежно від згадування про нього в санкції [15, с. 482; 16, с. 339–340; 1, с. 295; 17, с. 23; 18, с. 27–30; 19, с. 127]. Інші ж науковці, спираючись на текст відповідних статей кримінального закону і не допускаючи при цьому його поширювального тлумачення, цілком обґрунтовано вказували, що штраф як додаткове покарання може призначатися лише тоді, коли він прямо передбачений у такому значенні санкцією [20, с. 100; 9, с. 90; 21, с. 27; 10, с. 98–99; 11, с. 59; 22, с. 343; 12, с. 299–300; 23, с. 62–63; 8, с. 112; 24, с. 47–48; 7, с. 20–23]. Аналогічну позицію займала з цього приводу і судова практика. Так, у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 29 серпня 1980 р. № 6 «Про практику призначення судами додаткових покарань» прямо вказувалося, що штраф може бути призначений як додаткове покарання тільки у випадках, коли така додаткова міра передбачена санкцією статті кримінального закону, за якою підсудний визнаний винним [25, с. 556].

** Схоже виглядала справа з використанням штрафу як додаткового покарання й в усіх інших республіках, що входили до складу Союзу РСР (хоча Загальні частини їх КК встановлювали, що у передбачених законом випадках штраф може застосовуватись і як основне, і як додаткове покарання). Так, у КК Казахської РСР налічувалося дві санкції з додатковим покаранням у виді штрафу, у КК Азербайджанської РСР, КК Вірменської РСР, КК Киргизької РСР, КК РРФСР, КК Таджикицької РСР і КК Туркменської РСР – по одній, а у КК Білоруської РСР, КК Грузинської РСР, КК Естонської РСР, КК Латвійської РСР, КК Литовської РСР, КК Молдавської РСР, КК Узбецької РСР не було жодної санкції з цим додатковим покаранням. Тому в останніх семи республіках штраф як додаткове покарання фактично не застосовувався [26, с. 82].

*** Нижню межу штрафу в розмірі 10 карбованців фіксували лише Загальні частини КК Грузинської РСР і КК Естонської РСР. Що ж стосується максимального розміру штрафу, то його в сумі 100 карбованців встановлювали Загальні частини КК Естонської РСР і КК Туркменської РСР лише для випадків призначення цього покарання в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду покарання.

Як основне покарання штраф був встановлений у таких межах: до 20 карбованців (в 1 санкції), до 30 карбованців (у 5 санкціях), до 50 карбованців (у 14 санкціях), до 100 карбованців (у 17 санкціях), від 50 до 100 карбованців (в 1 санкції), до 200 карбованців (у 2 санкціях), до 300 карбованців (у 6 санкціях), від 100 до 300 карбованців (в 1 санкції), до 500 карбованців (у 4 санкціях), до 1000 карбованців (у 2 санкціях)*. Не важко, однак, помітити, що у 51 санкції з 53 (у 96% випадків) нижня межа штрафу встановлена не була. Її у кожному конкретному випадку призначення цього покарання визначав суд. У літературі зазначалося, що для досягнення карально-попереджувального впливу обрана за такої умови сума штрафу повинна бути відчутною для бюджету засудженого, але водночас посилюююю для нього [8, с. 114]. Все ж видається, що невстановлення у санкціях мінімального розміру штрафу за його невизначеності у Загальній частині КК навряд чи можна вважати явищем позитивним. Сумнівно й те, що штраф, максимум якого становив 20, 30 чи навіть 50 карбованців, досягав рівня (характеру) кримінального покарання з усіма наслідками, що з цього випливали**.

Додаткове покарання у виді штрафу за незаконне підняття Державного прапора СРСР чи союзної республіки на річковому або морському судні було встановлене «у розмірі до повної вартості судна».

* Довідково: у 1960 р. середньомісячна грошова заробітна плата робітників і службовців в Україні становила 78 карбованців [27, с. 434].

** Цікаво відзначити, що за низку адміністративних проступків штраф як адміністративне стягнення був встановлений у більших розмірах, ніж штраф як кримінальне покарання у деяких санкціях КК. Так, згідно з ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 липня 1966 р. «Про посилення відповідальності за хуліганство» дрібне хуліганство як адміністративне правопорушення каралося штрафом від 10 до 30 карбованців [28]; за Указом Президії Верховної Ради СРСР від 14 травня 1970 р. «Про адміністративну відповідальність за порушення земельного законодавства» службові особи за одні з вказаних у ньому порушень земельного законодавства підлягали адміністративному штрафові в розмірі до 50 карбованців, а за інші – в розмірі до 100 карбованців [29]; відповідно до ст. 1 Указу Президії Верховної Ради УРСР від 26 лютого 1973 р. «Про адміністративну відповідальність за дрібне розкрадання державного або громадського майна» дрібне розкрадання державного або громадського майна тягнуло адміністративну відповідальність у вигляді штрафу в розмірі від 10 до 50 карбованців [30]. Проте видається, що, виходячи з якісної різниці між злочином як *суспільно небезпечним* діянням та адміністративним проступком як поведінкою тільки-но *соціально шкідливою*, мінімальний розмір штрафу як кримінального покарання в усіх без винятку випадках мав би бути (і завжди має бути) більшим, ніж максимальний розмір штрафу як адміністративного стягнення.

Завершуючи розгляд питання про розміри штрафу, відзначимо, що невстановлення у Загальній частині (ст. 32) КК меж цього виду покарання слід вважати недоліком досліджуваного закону. Відсутність таких меж:

по-перше, означала і відсутність відповідних орієнтирів для самого законодавця при визначенні параметрів цього покарання у кожному конкретному випадку його запровадження, що і зумовило такий розкид мінімальних і максимальних його розмірів у санкціях. Саме цим, як видається, і пояснюється той факт, що максимальний розмір штрафу в одних санкціях становив 20 карбованців, а в інших – 1000 карбованців, тобто коли максимальна верхня межа цього виду покарання відрізнялася від мінімальної верхньої його межі у 50 разів. За неозначеності ж нижньої межі цього покарання у ст. 32 КК та невстановленості її у санкціях, воно могло призначатись, в принципі, і в розмірі 1 карбованця, і отже, мінімальний і максимальний розміри штрафу могли різнитись у 100, 200, 300, 500 і навіть 1000 разів. Зрозуміло, що за вказаних обставин оцінювати регламентацію розмірів штрафу як задовільну навряд чи можна;

по-друге, якщо і не унеможливила взагалі, то робила доволі проблематичними застосування штрафу в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду покарання (ст. 44 КК) та заміну ним як більш м'яким покаранням невідбутої частини чи призначеного покарання (ст. 52 і ст. 53 КК).

Розмір штрафу обирався засудженому з врахуванням загальних начал призначення покарання (ст. 39 КК) і особливо тяжкості вчиненого злочину та майнового стану винного (вартості належного йому майна, величини заробітної плати та/чи іншого доходу, числа утриманців тощо), на що спеціально зверталась увага у ч. 2 ст. 32 КК. Це, як вказувалось у літературі, мало забезпечити призначення такої суми штрафу, яка не була б надмірно обтяжливою для засудженого і була б реальною для стягнення в примусовому порядку [9, с. 90]. Одночасно з цим зазначалося, що хоча штраф за своїми розмірами і не повинен бути розорним для засудженого, він тим не менш в усіх випадках має бути достатньо відчутним для винного, бо інакше втрачатиметься смисл його як покарання [31, с. 160; 32, с. 135; 18, с. 12–13; 7, с. 51–52; 33, с. 29; 34, с. 141].

Штраф стягувався в доход держави.

Якщо засуджений не в стані був сплатити штраф негайно (така сплата могла потягти за собою винятково тяжкі наслідки для нього чи

його сім'ї в силу якихось особливих обставин – тяжкої хвороби, пожежі, стихійного лиха тощо), суд вправі був на підставі ч. 3 ст. 405 КПК відкласти або розстрочити його сплату, але не більше як на один рік.

У випадку ухилення від сплати штрафу (його несвочасної сплати), він стягувався примусово. Стягнення зверталось на грошові засоби або майно засудженого. Однак предмети, що не підлягали конфіскації, не могли бути вилучені і при стягненні штрафу (ч. 5 ст. 32 КК).

У разі несплати штрафу і неможливості його стягнути, він на підставі ч. 3 ст. 32 КК (увесь чи нестягнута частина) міг бути замінений судом виправними роботами без позбавлення волі з розрахунку за 10 карбованців штрафу – один місяць виправних робіт, але з тим, щоб їх загальний строк не перевищував одного року, тобто встановлено ч. 1 ст. 29 КК максимального строку цього виду покарання. Така заміна не застосовувалася до непрацездатних осіб, оскільки їм виправні роботи без позбавлення волі призначатися не могли (ч. 3 ст. 29 КК).

Заміна штрафу позбавленням волі і позбавлення волі штрафом не допускалась (ч. 4 ст. 32 КК). Через це не могли бути замінені в порядку ст. 30 КК (названа стаття передбачала можливість заміни виправних робіт без позбавлення волі у разі злісного ухилення від їх відбування позбавленням волі) позбавленням волі і призначені на підставі ч. 3 ст. 32 КК замість штрафу виправні роботи у випадку злісного ухилення від їх відбування.

При призначенні покарання за кількома злочинами чи вироками штраф складанню з іншими основними видами покарань не підлягав і виконувався самостійно (п. «г» ч. 3 ст. 43 КК).

З доповненням Указом Президії Верховної Ради УРСР від 20 березня 1965 р. «Про внесення змін і доповнень у Положення про товариські суди і Кримінальний кодекс Української РСР» [35] КК ст. 84¹ «Застосування штрафу за розкрадання державного або громадського майна» була запроваджена нова одиниця виміру штрафу – вартість викраденого майна. За вказаних у цій статті умов розкрадання державного або громадського майна у невеликих розмірах каралося «штрафом у розмірі до трикратної вартості викраденого». Відповідно до п. 3-а постанови Пленуму Верховного Суду УРСР від 27 квітня 1971 р. № 2 із змінами від 20 вересня 1972 р. «Про виконання судами Української РСР постанов Пленуму Верховного Суду СРСР про судову практику у справах про розкрадання державного та громадського майна» передбачене ст. 84¹ КК покарання застосовувалося при розкраданні «на суму не більше 100 карбованців» [36, с. 107].

З часом кількість санкцій, що передбачали штраф, збільшувалась. Так, станом на 1 квітня 1971 р. їх було вже 71, на 1 березня 1978 р. – 86 (порівняно з 1 квітня 1961 р. приріст становив відповідно 31,5 % та 59,2%).

У більших розмірах були встановлені і максимальні розміри штрафу. Так, у ч. 1 і ч. 2 ст. 163¹ КК, ч. 1 ст. 228¹ КК це покарання було встановлене у сумі до 10 000 карбованців, у ч. 2 ст. 228¹ КК – до 20 000 карбованців.

Як додаткове покарання штраф був запроваджений у цей період лише за порушення законодавства про континентальний шельф СРСР (ч. 1 і ч. 2 ст. 163¹ КК).

Слід, однак, відзначити, що фактичне застосування штрафу як основного виду покарання явно не відповідало тим можливостям, які давав КК (частка засуджуваних до штрафу була у рази меншою від частки санкцій з цим покаранням). Так, протягом 1961–1972 рр. в цілому по СРСР штраф призначався в середньому приблизно лише 7% засуджених [12, с. 301; 24, с. 66.]. В інших відповідних випадках суди замість штрафу обирали винним більш суворі види покарань, в тому числі й короткострокове позбавлення волі.

У літературі ж вказувалося на необхідність більш широкого використання цього основного виду покарання. Ця рекомендація обґрунтовувалася:

а) підвищенням матеріального добробуту населення* і необхідністю використання у боротьбі зі злочинністю економічних важелів; названі два фактори розглядалися як соціальні передумови для розширення сфери застосування покарання у виді штрафу [2, с. 95; 3, с. 230; 32, с. 135; 37, с. 137; 24, с. 94; 33, с. 30; 38, с. 120; 39, с. 22–23];

б) відносно високою ефективністю цього покарання. Так, за даними З. А. Тадевосяна, рецидив серед засуджуваних до штрафу складав 6,2% [34, с. 94], за даними І. В. Смолькової – 8,5% [40, с. 7; 41, с. 37];

в) перевагами цього покарання порівняно з короткостроковим позбавленням волі. При цьому зазначалося, що розширення застосування штрафу за рахунок скорочення призначення короткострокового позбавлення волі здатне підвищити ефективність системи покарань [1, с. 294; 2, с. 94–95].

* Довідково: у 1970 р. середньомісячна грошова заробітна плата робітників і службовців становила в Україні 115 карбованців, у 1980 р. – 155 карбованців, у 1985 р. – 174 карбованці [27, с. 434].

Одночасно з цим ставилося питання і про необхідність збільшення розмірів штрафу [2, с. 95–97; 32, с. 135; 37, с. 138; 18, с. 12; 42, с. 240; 33, с. 30; 43, с. 153–156]. З приводу ж їхньої конкретної величини були висловлені різні міркування. Так, мінімум цього покарання одні автори пропонували встановити в сумі 100 карбованців [2, с. 96], інші – в сумі 50 карбованців [24, с. 59–60, 96; 18, с. 64–65], а максимум – в сумі 500 карбованців [33, с. 30], 1000–2000 карбованців [42, с. 240], 3000 карбованців [43, с. 153–156]. І. В. Смолькова, виходячи з того, що розміри штрафу повинні бути реально відчутними для кожної людини і водночас діяти застрашливо, рекомендувала в санкціях, що передбачали відповідальність за корисливі злочини (розкрадання, спекуляція), максимальний розмір цього покарання підвищити до 300–500 карбованців, а в усіх інших випадках – до 100–200 карбованців [18, с. 12]. У деяких публікаціях пропонувалося передбачити в законі можливість призначення штрафу в кратних розмірах відносно до суми заподіяної шкоди [43, с. 155], конструювати штрафні санкції не тільки у вигляді грошових сум, а й залежно від заробітної плати чи інших видів оплати праці за певний період часу (наприклад, у межах до 2–3 місячного заробітку) [34, с. 141–142].

Пропонувалося значно ширше використовувати штраф і як додаткове покарання. З метою практичної реалізації цієї пропозиції:

а) одні з її прихильників, вважаючи, що вказане додаткове покарання може призначатися лише у випадку, коли його передбачає відповідна санкція, рекомендували збільшити їх кількість [20, с. 100–101; 21, с. 27–30; 24, с. 50–51; 7, с. 52]. Називались і злочини, які належало карати цим додатковим покаранням. Так, Ю. М. Ткачевський пропонував встановити його за самовільне захоплення землі і самовільне будівництво, самоуправство, порушення законів про записи (реєстрацію) актів громадянського стану, самовільну без потреби зупинку поїзда, незаконну пересилку легкозаймистих або їдких речовин, порушення правил по боротьбі з епідеміями, забруднення водойм і повітря, глум над могилою [21, с. 28]. На думку З. А. Тадевосяна, додаткове покарання у виді штрафу доцільно було б передбачити, зокрема, за розкрадання, спричинення майнової шкоди шляхом обману або зловживання довір'ям, привласнення знайденого або такого, що випадково опинилося у винного державного чи громадського майна, крадіжку особистого майна [24, с. 50];

б) інші автори рекомендували допустити застосування додаткового покарання у виді штрафу на підставі відповідної статті Загальної частини кримінального законодавства, у котрій визначити обставини, за наявності яких суд міг би чи був би зобов'язаний обрати засудже-

ному цей захід державного примусу [23, с. 63; 42, с. 240; 18, с. 33; 44, с. 94.]. Так, І. В. Смолькова, вважаючи, що означене покарання доцільно застосовувати за «майнові» злочини (тобто злочини, обумовлені корисливими мотивами, або злочини, що спричинили майнову шкоду), а заздалегідь точно окреслити в Особливій частині КК коло цих злочинів просто неможливо і навряд чи необхідно, пропонувала закріпити у Загальній частині кримінального законодавства положення, що штраф як додаткове покарання може призначатися судом за корисливі злочини і за злочини, що спричинили майнову шкоду державним, громадським інтересам чи інтересам окремих громадян [18, с. 31–33];

в) деякі науковці пропонували використовувати одночасно обидва вказані вище способи розширення сфери застосування додаткового покарання у виді штрафу – як шляхом збільшення кількості санкцій із цим покаранням, так і через допустимість призначення його на підставі відповідної статті Загальної частини кримінального закону [45, с. 8].

Різні міркування були висловлені і з приводу максимального розміру штрафу як додаткового покарання. Так, О. Л. Цвєтінович пропонував встановити його в сумі 100–200 карбованців з можливими винятками з цього загального правила [7, с. 53], В. А. Ломако – в сумі 200 карбованців [23, с. 63], І. В. Смолькова – в сумі 300 карбованців [18, с. 33].

На необхідність ширшого застосування штрафу в справах про злочини, що не становлять великої суспільної небезпеки, неодноразово зверталась увага судів і у постановвах Пленуму Верховного Суду СРСР та Пленуму Верховного Суду УРСР. Так, у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 31 липня 1962 р. № 12 «Про деякі недоліки в практиці застосування судами мір кримінального покарання» вказувалося, що до осіб, винних у вчиненні злочинів, котрі не становлять великої суспільної небезпеки, або які є другорядними співучасниками злочину, суди повинні з урахуванням характеру вчиненого діяння і особи винного, замість позбавлення волі на короткі строки застосовувати виправні роботи, позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, штраф, покладення обов'язку усунути заподіяну шкоду та інші міри покарання, не зв'язані з ізоляцією винного від суспільства [46, с. 275]. У п. 3-а постанови Пленуму Верховного Суду УРСР від 27 квітня 1971 р. № 2 із змінами від 20 вересня 1972 р. «Про виконання судами Української РСР постанов Пленуму Верховного Суду СРСР про судову практику в справах про розкрадання державного та громадського майна» зазначалося, що у справах про розкрадання державного та громадського майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення, розтрати або зловживання службовим станом,

вчинене вперше і при вартості викраденого не більше 100 карбованців, крім випадків, передбачених ст. 85 КК, суди мають у кожному випадку обговорювати питання про можливість застосування покарання у вигляді штрафу, передбаченого ст. 84¹ КК [36, с. 106].

Проте з приводу використання у боротьбі зі злочинністю досліджуваного покарання була висловлена й інша думка. Деякі науковці вважали, що жодних факторів, які б зумовлювали необхідність і доводили доцільність широкого застосування штрафу, нема; навпаки, зазначали вони, кримінальному праву повинна бути притаманна інша тенденція – скорочення сфери і обмеження умов використання штрафних санкцій. Потверджувалася ця позиція, зокрема, а) тим, що штрафи сполучені із спричиненням матеріальної шкоди не тільки винному, а й і його сім'ї і, отже, порушують принцип особистої відповідальності винного*; б) неприпустимістю застосування цього покарання за злочини проти особи (за посягання на її немайнові блага), оскільки це могло б породити уявлення, що за злочини проти здоров'я, честі, гідності, свободи тощо можна «заплатити», що від правосуддя можна «відкупитися»; в) наявністю такого покарання, що поєднує в собі елементи штрафу і виховний вплив трудового колективу, як виправні роботи без позбавлення волі; тому штраф допустимо застосовувати лише тоді, коли виправні роботи (як і решта покарань) з якихось причин не можуть бути призначені або їх застосування було б недоцільним чи неможливим [47, с. 61; 4, с. 114–115; 5, с. 97–98; 6, с. 91–92].

1. Курс советского уголовного права. Т. 2. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1970.

2. Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность / М. Д. Шаргородский. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1973.

3. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И. И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1973.

4. Штраф как мера уголовного наказания / И. А. Исмаилов // Правоведение. – 1972. – № 5.

5. Осипов П. П. О системе санкций и назначении наказания за преступления против личных интересов граждан / П. П. Осипов, И. А. Исмаилов // Вестник Ленинград. ун-та. – 1973. – Вып. 4.

6. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций / П. П. Осипов. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1976.

* Не погоджуючись з цим запереченням, М. Д. Шаргородський цілком слушно, як видається, вказував, що воно є непереконливим, оскільки поміщення тієї ж особи у місце позбавлення волі ще більшою мірою відбивається на матеріальному благополуччі її сім'ї, ніж сплата штрафу [2, с. 96].

7. Цветинович А. Л. Дополнительные наказания в советском уголовном праве: учеб. пособие / А. Л. Цветинович. – Калининград: Изд-во Калининград. ун-та, 1980.
8. Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий / отв. ред. Министр юстиции Украинской ССР В. И. Зайчук. – К.: Политиздат Украины, 1978.
9. Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий / под общ. ред. Председателя Верховного Суда Украинской ССР В. И. Зайчука. – К.: Политиздат Украины, 1969.
10. Курс советского уголовного права. Т. III. – М.: Наука, 1970.
11. Уголовное законодательство Украинской ССР. – М.: Юрид. лит., 1971.
12. Советское уголовное право. Общая часть. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1974.
13. Радянське право. – 1984. – № 1.
14. Ткачевский Ю.М. Условное осуждение // Применение наказания по советскому уголовному праву. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1958.
15. Советское уголовное право. Часть Общая. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1960.
16. Блум М. И. Особенности Уголовного кодекса Латвийской ССР / М. И. Блум // Особенности уголовных кодексов союзных республик: сб. статей / под. ред. В.Д. Меньшагина. – М.: Юрид. лит, 1963.
17. Васильев И. М. Наказание по советскому уголовному праву / И. М. Васильев. – М.: Изд-во ВЮЗИ, 1970.
18. Смолькова И. В. Штраф как мера наказания по советскому уголовному праву: учеб. пособие / И. В. Смолькова. – Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1979.
19. Плешаков А. М. Совершенствование практики назначения дополнительных наказаний в порядке ст. 37 Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик / А. М. Плешаков // Проблемы совершенствования уголовного законодательства и практики его применения. – М.: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупр. преступности, 1981.
20. Ткачевский Ю. М. К вопросу об усовершенствовании законодательства об условном осуждении / Ю. М. Ткачевский // Сов. гос. и право. – 1964. – № 6.
21. Ткачевский Ю. М. Освобождение от отбывания наказания / Ю. М. Ткачевский. – М.: Юрид. лит, 1970.
22. Советское уголовное право. Часть Общая. – М.: Юрид. лит, 1972.
23. Ломако В. А. Применение условного осуждения / В. А. Ломако. – Х.: Вища школа, 1976.
24. Тадевосян З. А. Штраф как мера наказания / З. А. Тадевосян. – Ереван: Изд-во АН АрмССР, 1978.
25. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924–1986 гг.). – М.: Изд-во Известия, 1987.
26. Уголовный кодекс Эстонской ССР. Комментированное издание. – Таллин: Изд-во «ЭЭСТИ РААМАТ», 1968.

27. Народное хозяйство СССР за 70 лет. Юбилейный статистический ежегодник. – М.: «Финансы и статистика», 1987.
28. Відомості Верховної Ради СРСР. – 1966. – № 30. – Ст. 595.
29. Відомості Верховної Ради СРСР. – 1970. – № 20. – Ст. 165.
30. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1973. – № 11. – Ст. 78.
31. Горелик И. И. Вопросы уголовного права (Общей части) в практике Верховного Суда БССР / И. И. Горелик, И. С. Тишкевич. – Минск: Вышэйшая школа, 1973.
32. Саркисова Э. А. Уголовно-правовые средства предупреждения преступлений / Э. А. Саркисова. – Минск: Наука и техника, 1975.
33. Елисеев С. А. Применение штрафа за корыстные преступления / С. А. Елисеев // Вопросы повышения эффективности борьбы с преступностью. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1980.
34. Гальперин И. М. Наказание: социальные функции, практика применения / И. М. Гальперин. – М.: Юрид. лит., 1983.
35. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1965. – № 14. – Ст. 244.
36. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду Української РСР (1962–1972 роки) / під заг. ред. Голови Верховного Суду УРСР О.Н. Якименка. – К.: Політвидав України, 1973.
37. Бородин С. В. Советское уголовное право в борьбе с преступностью / С. В. Бородин, А. С. Михлин // Сов. гос. и право. – 1977. – № 10.
38. Гальперин И. М. Общие вопросы теории и практики применения дополнительных наказаний / И. М. Гальперин, Ю. Б. Мельникова // Актуальные вопросы применения лишения свободы и дополнительных наказаний. – М.: Юрид. лит., 1979.
39. Гальперин И. М. Дополнительные наказания / И. М. Гальперин, Ю. Б. Мельникова / отв. ред. Шубин В.В. – М.: Юрид. лит., 1981.
40. Смолькова И. В. Штраф как мера наказания по советскому уголовному праву и его эффективность: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / И. В. Смолькова. – М., 1978.
41. Назначение наказания, его эффективность и освобождение от уголовной ответственности и наказания. – Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1978.
42. Стручков Н. А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью / Н. А. Стручков. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978.
43. Минская В. С. Применение штрафа за хищение социалистического имущества // XXVII съезд КПСС и укрепление законности и правопорядка / В. С. Минская. – М.: ИГП АН СССР, 1987.
44. Мельникова Ю.Б. Совершенствование законодательной регламентации мер наказания, не связанных с лишением свободы / Ю. Б. Мельникова // Проблемы совершенствования уголовного законодательства и практики его применения. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупред. преступности, 1981.
45. Анашкин Г. З. Новый важный этап дальнейшего совершенствования советского уголовного законодательства / Г. З. Анашкин // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 39. – М.: Юрид. лит., 1983.

46. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР. 1924–1973 гг. – М.: Изд-во Известия, 1974.

47. Кузнецова Н.Ф. О путях сужения сферы уголовной ответственности / Н. Ф. Кузнецова // Сов. гос. и право. – 1964. – № 7.

Кириць Б. А. Штраф як вид покарання по Уголовному кодексу України 1960 г.

Исследуются содержание, установление и исчисление размеров, основания, условия, пределы и практика применения наказания в виде штрафа по Уголовному кодексу Украины 1960 г. с момента введения его в действие и до утраты им силы. Анализируются и высказанные в то время по поводу указанных вопросов научные взгляды.

Ключевые слова: Уголовный кодекс Украины 1960 г., наказания, основные и дополнительные виды наказаний, штраф, применение (назначение) наказания.

Kyrus' V. O. Fine as a Type of Punishment under the Criminal Code of Ukraine of 1960

The article studies the content, setting and calculating the size, grounds, conditions, limits and practice of applying the punishment in the form of fine under the Criminal Code of Ukraine of 1960 since launching it to its expiration. The signification of the contemporary scientific views are expressed and analyzed.

Key words: Criminal Code of Ukraine of 1960, punishment, basic and additional types of penalties, fine, punishment application.

(Продовження у наступному випуску)

Стаття надійшла 19 червня 2013 р.

УДК 343.985

В. В. Кікінчук

**СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ
З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ
В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ**

Розкрито зміст поняття «спосіб вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі». Виділено найбільш розповсюджені способи вчинення злочинів у вказаній сфері людської діяльності.

Ключові слова: спосіб вчинення злочинів, бюджетні кошти, агропромисловий комплекс.